

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВКОМІВ НА ПОДІЛЛІ: ІСТОРІОГРАФІЯ 20 – 80– Х РР. ХХ СТ.

Революційні комітети – недостатньо досліджена проблема часів боротьби за відновлення української державності 1917 – 1920 рр. Організація та діяльність революційних комітетів становлять великий інтерес і заслуговують на детальне вивчення з наукових, незаполітизованих позицій.

У період встановлення радянської влади важливу роль відігравали надзвичайні органи влади – революційні комітети, які швидше та енергійніше, ніж Ради, сформовані з частини місцевого населення, задовольняли потреби Червоної армії, налагоджували управління містами, селами, регіонами. Ревкоми утворювали та контролювали більшовики, виразно виявляючи прагнення встановити диктатуру своєї партії. Більшовицька партія, яка керувала організацією ревкомів, вбачала в ревкомах рухомі, добре пристосовані до організації й керівництва боротьбою за владу органи і закликали відстоювати їх існування в стані бойової готовності, для того щоб продовжити до кінця боротьбу з «контрреволюцією».

Впродовж 1918-1921 рр. радянська влада тричі використовувала революційні комітети як тимчасові надзвичайні органи державної влади на території України. Керуючись вказівками керівництва більшовицької партії, радянський уряд України видав ряд декретів, положень і постанов про ревкоми, які встановлювали основні положення їх організації, структури і компетенції.

Мета роботи – проаналізувати доступну автору історіографію 20-80-х рр. ХХ ст. про діяльність революційних комітетів на Поділлі; з'ясувати ставлення радянських дослідників до даної проблеми.

1920 – 1940 – рр. – період, коли в радянському суспільстві історична наука втрачає свої природні функції й перетворюється в маріонетку більшовицького режиму. Це насамперед зумовлювалося режимом влади Й. Сталіна, монополією сталінської версії марксизму, ідеології. Перетворення історичної науки в даний період в ідеологічну зброю більшовиків вимагало знищення найменших залишків української національної історіографії.

На тлі масових репресій, голодоморів червоною ниткою вирізнялися каральні акції проти української інтелігенції, включаючи і істориків. Арешти, судові процеси, депортації, заслання в Сибір – все це торкнулося сотень істориків – науковців, краєзнавців та архівістів, яких правляча більшовицька партія розглядала як ворожу силу.

У 20-40-х рр. ХХ ст. було опубліковано декілька узагальнюючих праць з історії революційних подій на Україні і Поділлі зокрема, а також з історії партії більшовиків. До них належать «Национальное правительство и Советская власть на Украине»¹ Є. Бош, «Жовтень на Вінниччині. Історичний нарис»² Л. Тарнопольського, «Революційний Київ»³ В. Ганцови-Бернікової, І. Петровського «Ради в боротьбі за генеральну лінію партії»⁴ та «Українська Радянська Соціалістична Республіка: короткий історичний нарис»⁵ І. Премислера.

У них вказується на роль ревкомів у встановленні контролю більшовиків у всіх сферах суспільного життя. Необхідно зазначити, що конкретних фактів про їх діяльність наведено мало, оскільки на першому плані знаходилися твердження про «ленінську політику» та «дружбу російського та українського народів» тощо. У працях відсутні матеріали про негативний характер діяльності ревкомів, наголошується, що зусилля партії були спрямовані на «остаточне викорінення буржуазно – націоналістичної ідеології». Це «знищення» здійснювали, зокрема, ревкоми. Зазначалося, що діяльність ревкомів зумовлювалася вимогами того часу і вказувалося на їх демократичний характер.

У працях радянських істориків – О. Голубева «Гражданская война 1918–1920 рр.»⁶, М. Супруненко «Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні»⁷, І. Кулика «Боротьба робітників і селян за встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні»⁸ також містяться відомості про діяльність ревкомів як місцевих органів радянської влади. Дані праці насичені фактичним матеріалом з історії громадянської війни. Про діяльність ревкомів зазначено лише те, що це були надзвичайні органи радянської влади, які допомагали відновити народне господарство, здійснювали боротьбу з контрреволюцією, налагоджували радянське будівництво тощо. Автори наголошували, що більшовицька партія, яка керувала організацією ревкомів, визначила їх місце і значення «в революційній боротьбі трудящих мас».

1920–1940 рр. для української історіографії мали драматичні наслідки. Історична наука розвивалася суперечливо й непослідовно, мала свою специфіку, що зумовлювалася подіями того часу. При утвердженні режиму одноособової влади Й. Сталіна масового характеру набувають репресії, що зумовило остаточну втрату наукових функцій історичної науки, перетворення її в

допоміжне знаряддя політичної діяльності партії більшовиків.

Смерть Й. Сталіна в березні 1953 р., ліквідація деяких інструментів терору і репресій не означали ліквідації тоталітарної системи й відмови від контролю більшовицької партії за всіма сферами суспільного життя. Спадкоємці влади розуміли, що вихід із системної кризи неможливий без певних змін в усіх сферах суспільного життя, без пояснення трагічних подій і репресій. Відбувається переорієнтація історичної науки, яка мала дати відповідь на зміни в тактиці комуністичної партії, її зовнішньої, і особливо внутрішньої, політики.

Хрущовська «відлига» дала поштовх частковій «лібералізації» партійного контролю за розвитком історичної науки, сприяла розширенню доступу історикам до окремих архівних фондів. Публікації 1950 – 1960 рр. привертала увагу до соціально – економічних і культурних експериментів влади. Серед численних публікацій з проблеми можна виділити праці М. Супруненка «Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни»⁹, І. Слизького «Ревкоми та комбиди Поділля в боротьбі за встановлення і зміцнення влади Рад (1917—1919 рр.)»¹⁰, М. Рубача «Встановлення Радянської влади в українському селі»¹¹, П. Стояна «Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні»¹², А. Лихолата «Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні»¹³. У даних працях поряд з офіційним твердженням про прагнення робітників та селян України до встановлення Радянської влади під керівництвом більшовицької партії, очолюваної В. Леніним, вказувалося на принесення ревкомів як форми організації влади з Радянської Росії в ході «допомоги великого російського народу».

Також діяльність ревкомів відображена в працях Б. Бабія «Місцеві органи державної влади УСРР в 1917–1920 рр.»¹⁴, С. Королівського «Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні»¹⁵, А. Бабенка «Боротьба за встановлення радянської влади на Вінниччині»¹⁶, Л. Потарикіної «Ревкоми в Україні в 1918–1920 рр.»¹⁷, І. Грекова «Ревкомы в УССР 1919 – 1920 гг.»¹⁸. У них багато уваги приділяється висвітленню діяльності ревкомів лише з позитивного боку, наведено значну кількість відповідних архівних матеріалів та детально розглядається питання демократичного характеру, на думку авторів, їх діяльності.

Ревкоми з самого початку свого виникнення поєднували в собі як адміністративні, так і господарсько–організаторські функції, тобто були як всеохоплюючими і єдиними органами державної влади на місцях; вони обмежувались поваленням губернських, повітових, міських і волосних комісарів Центральної Ради й Тимчасового уряду, ліквідацією старих військових органів та призначенням своїх комісарів до таких установ, як банки, телеграф і телефон, губернські і міські продовольчі управи, земські і міські управи, друкарні тощо. Діяльність більшовицьких організацій зі створення органів радянської влади в Україні після розгрому денікінців аналізував М. Колісник у праці «Відновлення і зміцнення радянської влади на Україні»¹⁹, в якій зазначав, що головним завданням ревкомів було керівництво бойовими діями і організація твердої влади, яка могла встановити революційний порядок. Також він висвітлює питання створення та організаційну побудову ревкомів у період з грудня 1919 р. до травня 1920 р., вибори до рад, земельну і продовольчу політику. Зазначалось про підтримку біднотою влади.

Роль і місце ревкомів у запровадженні радянської влади на Поділлі, особливо на селі, відображено у працях М. Березовчука «Комнезами України в боротьбі за соціалізм»²⁰ та П. Стояна «Нарис історії комітетів незаможних селян України»²¹.

У працях М. Парасенка «Борці за владу Рад»²², Б. Морозова «Партия и Советы в Октябрьской революции»²³, С. Королівського «Победа советской власти на Украине»²⁴ та «Гражданская война на Украине 1918 – 1920 гг.»²⁵, Е. Гімпельсона «Советы в годы иностранной интервенции и гражданской войны»²⁶ висвітлюється діяльність ревкомів різних типів і категорій, зазначається, що їх організація значною мірою залежала від стану партійних організацій та правильної постановки організаційної та агітаційно–пропагандистської роботи на місцях.

У праці І. Рибалки «Відновлення радянської влади на Україні (1918 – 1919)»²⁷ зазначається, що процес створення ревкомів як органів влади відбувався відповідно до інструкцій, виданих вищими органами більшовицької влади в Україні. Автор наголошував, що на Поділлі переважали ревкоми, що їх згодом замінювали ради, склад яких регулювали більшовицькі організації. Однак не було вказано, що склад рад більшовики регулювали всіма можливими засобами з єдиною метою – забезпечити свою перевагу.

Історіографія 1950–1960 – х рр. – має важливе значення для подальшого вивчення діяльності ревкомів на Поділлі. Саме в цей період розширюється доступ до архівів, однак залишалася без змін концепція, створена у часи сталінського режиму.

Велика увага радянських істориків була зосереджена на ролі ревкомів в аграрному питанні. Зокрема, у праці І. Ганжі «Перші колективні господарства на Україні (1917 – 1920)»²⁸ зазначалось, що аграрна політика радянської влади на місцях здійснювалася під керівництвом місцевих більшовицьких організацій, які спрямовували діяльність ревкомів, рад, їх земельних відділів, зокрема на створення колгоспів. Автор вказував, що партійні організації й радянські органи діяли надто прямолінійно, не завжди зважали на настрої та побажання селян.

Після усунення М. Хрущова в жовтні 1964 р. в радянському керівництві відбувається перехід до нового курсу. Нове керівництво на чолі з Л. Брежнєвим припинило реабілітацію жертв незаконних репресій, критику злочинів Й. Сталіна, відновило практику політичних репресій у більш витончених формах. Часткову лібералізацію культурно-національного життя, зростання інтересу до української історії, завдяки діям партійно-державного керівництва змінила тотальна русифікація України, накидання на українську історіографію нових ідеологічних парадигм.

Проблема зміцнення радянського режиму в Україні наприкінці 1918–1920 рр. продовжувала привертати увагу радянських істориків. Цій проблемі була присвячена колективна праця «В боротьбі за владу Советов на Украине»²⁹. У ній зазначалось, що при відновленні радянського режиму в Україні більшовики застосовували методи, які раніше вже були випробувані в Росії.

Радянська історіографія продовжувала замовчувати, що в 1917–1920 рр. в Україні і, зокрема, на Поділлі діяли потужні національно-визвольні рухи за українську незалежність і соборність. Більшовики, як представники Російської комуністичної партії, намагалися експортувати радянську владу і вчинили пряму агресію проти законної Української Народної Республіки.

Проблема діяльності революційних комітетів на Поділлі з усталених офіційних позицій висвітлюється в краснавчих публікаціях. Серед них «Історія міст і сіл Української РС р. Вінницька область»³⁰ та «Історія міст і сіл Української РС р. Хмельницька область».³¹

Аналізуючи радянське аграрне законодавство початку 1920 р. , зокрема закон про землю від 5 лютого, розпорядження Всеукрревкому від 18 лютого тощо, які обмежували створення колективних господарств, М. Ксенодзенко у монографії «Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919 – март 1921 гг.)»³² зазначав, що це був лише тактичний відступ, а загалом стратегічна політика більшовиків в аграрному питанні не змінилася.

У багатьох працях цього періоду міститься багатий фактичний матеріал, підібраний у відповідний спосіб, з метою ілюстрації офіційної концепції. До них належать наступні: «Гражданская война в СССР в 2 томах»³³ Н. Азовцевої, «Год 1918 – й»³⁴ И. Минца, «Революция защищается: опыт защиты завоеваний Великого Октября»³⁵ П. Голуба, «Революция и контрреволюция»³⁶ А. Грунта, «Борьба ревкомов Украины за укрепление Советской власти в период мирной передышки (январь – апрель 1920 г.)»³⁷ Л. Скомаровської, «На защите завоеваний Великого Октября»³⁸ П. Тригуба. У працях вищезазначених дослідників, окрім фактичного матеріалу, відображений процес утворення Рад, їх партійний і соціальний склад, керівну роль комуністичної партії в цьому процесі, діяльність більшовицьких партійних і радянських органів по боротьбі з політичними противниками - «контрреволюцією». У радянській історіографії інтерес до ревкомів був зумовлений потребами комуністичної ідеології, яка трактувала їх як явище, безумовно, прогресивне. З цієї точки зору і характеризувалась діяльність ревкомів. Це, зокрема, стверджується в працях Н. Бугая «Органы защиты завоеваний Октября»³⁹ та «Чрезвычайные органы советской власти: ревкомы»⁴⁰. У них автор відзначає необхідність ревкомів для утвердження більшовиків, детально розглядає діяльність Петроградського ревкому, роль В. Леніна в процесі виникнення цих органів.

Цікавий фактичний матеріал міститься в статті Я. Малика «До питання про організацію та діяльність повітових, волосних, сільських військово-революційних комітетів на Україні (жовтень 1917 р. – березень 1918 р.)»⁴¹. У ній висвітлено головні напрями в діяльності ревкомів, серед них подільських, наведено цифрові дані, зокрема кількість ревкомів, описано динаміку зростання їх чисельності.

Необхідно вказати на праці з даної проблеми істориків діаспори. Історіографічна ситуація в українській діаспорі кінця 1960 – першої половини 1980 рр. мала свої особливості, які зумовлювались як специфічними умовами наукової діяльності в різних країнах, так і завданнями щодо захисту національних традицій української історіографії.

Багато зробив для збагачення джерельної бази української історії Т. Гунчак – відомий український історик у США. Важливе значення має книга «Українська революція. Документи 1919 – 1921 рр. »⁴². У цьому виданні опубліковані документи щодо ставлення селян до насадження радянської влади більшовиками, зазначається негативна реакція населення на дії більшовицьких

органів влади, зокрема ревкомів.

У СРСР історична наука залишалася підконтрольною партійній номенклатурі й переживала кризу. Праці радянських істориків, видані наприкінці 1980-х рр., продовжували обстоювати застарілі міфи більшовицької ідеології. Повернення до історичної правди, особливо до історії української державності, визвольних змагань за її утвердження, стало потужною моральною підтримкою тих сил українського суспільства, які розгорнули рух за державний суверенітет і незалежність України. Водночас цей рух спонукав істориків до зміни історичної парадигми, до руйнування догм радянської історіографії.

Радянські історики зробили чималий внесок у розвиток історіографії в 20 – 80 – х рр. Вони висвітлили діяльність ревкомів однобічно, з позитивної сторони, показали демократизм з позиції тодішньої ідеології, підтримку їх армійськими частинами та селянством, спрямованість діяльності. Також був зібраний багатий фактичний матеріал. Однак зовсім немає відомостей про реальні методи діяльності ревкомів, не вказано, за допомогою яких заходів більшовицькі органи здобували прихильність селян, які чинили великий спротив радянській владі. На сьогодні залишається актуальним висвітлення діяльності ревкомів з наукових позицій, створення спеціальної праці, яка б додала об'єктивну сторінку в історії Поділля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бош Є. Национальное правительство и Советская власть на Украине. – М., 1919; 2. Тарнопольський Л. Жовтень на Вінниччині. Історичний нарис. – Вінниця, 1927; 3. Ганцова-Бернікова В. Революційний Київ. – К., 1927; 4. Петровський І. Ради в боротьбі за генеральну лінію партії. – Харків, 1931; 5. Премислер І. Українська Радянська Соціалістична Республіка: короткий історичний нарис. – К., 1940; 6. Голубев О. Гражданская война 1918 – 1920 рр.– М., 1932; 7. Супруненко М. Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні. – К., 1949; 8. Кулик І. Боротьба робітників і селян за встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. – К., 1949; 9. Супруненко М. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. – К., 1951; 10. Слизький І. Ревкоми і комбіді Поділля в боротьбі за встановлення і зміцнення влади Рад (1917-1919 рр.). – К., 1953; 11. Рубач М. Встановлення Радянської влади в українському селі. – К., 1954; 12. Стоян П. Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. – К., 1954; 13. Лихолат А. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні. – К., 1955; 14. Бабій Б. Місцеві органи державної влади УСРР в 1917 – 1920 рр.– К., 1956; 15. Корольовський С. Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні. – К., 1957; 16. Бабенко А. Боротьба за встановлення радянської влади на Вінниччині. – Вінниця, 1957; 17. Потарикіна Л. Ревкоми на Україні в 1918 – 1920 рр.– К., 1957; 18. Греков І. Ревкомы УССР 1919 – 1920 гг. – Одесса, 1957; 19. Колісник М. Відновлення і зміцнення радянської влади на Україні. – Харків, 1958; 20. Березовчук М. Комнезами України в боротьбі за соціалізм. – К., 1965; 21. Стоян П. Нарис історії комітетів незаможних селян України. – К., 1960; 22. Парасенко М. Борці за владу Рад. – Вінниця, 1960; 23. Морозов Б. Партия и Советы в Октябрьской революции. – М., 1966; 24. Короливський С. Победа советской власти на Украине. – М., 1967; 25. Короливський С. Гражданская война на Украине 1918 – 1920 гг. – К., 1967; 26. Гимпельсон Е. Советы в годы иностранной интервенции и гражданской войны. – М., 1968; 27. Рибалка І. Відновлення радянської влади на Україні (1918 – 1919). – Харків, 1967; 28. Ганжа І. Перші колективні господарства на Україні (1917 – 1920). – К., 1960; 29. В боротьбі за владу Советов на Украине. – К., 1977; 30. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. – К., 1977; 31. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К., 1977; 32. Ксенодзенко Н. Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919 – март 1921 гг.). – Харьков, 1980; 33. Азовцева Н. Гражданская война в СССР. В 2 – х томах. – М., 1980; 34. Минц И. Год 1918-й. – М., 1982; 35. Голуб П. Революция защищается: опыт защиты завоеваний Великого Октября. – М., 1982; 36. Грунт А. Революция и контрреволюция. – М., 1986; 37. Скомаровская Л. Борьба ревкомов Украины за укрепление Советской власти в период мирной передышки (январь – апрель 1920 г.). – К., 1987; 38. Тригуб П. На защите завоеваний Великого Октября. – К., 1987; 39. Бугай Н. Органы защиты завоеваний Октября. – М., 1981; 40. Бугай Н. Чрезвычайные органы советской власти: ревкомы. – М., 1990; 41. Малик Я. До питання про організацію та діяльність повітових, волосних, сільських військово-революційних комітетів на Україні (жовтень 1917 р. – березень 1918 р.) // Український історичний журнал. – 1984. – № 11; 42. Гунчак Т. Українська революція: Документи 1919 – 1921 рр.– К., 1983.

М.В. Стопчак

ІНТЕРНОВАНА АРМІЯ УНР У ТАБОРАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

Достовірне і всебічне відтворення воєнного аспекту українського державотворення в добу Директорії УНР неможливе без належного висвітлення одного з найтяжчих періодів існування її Збройних Сил – періоду інтернування в таборах країн Центральної Європи. Однак і в цей період, незважаючи на втрату території, Державний Центр УНР на чолі з головою Директорії С. Петлюрою